STRATEŠKI PRAVCI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U ROŽAJAMA

Nedžad Kalač

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija
nedzo.k@live.com

Apstrakt

Svi relevantni pokazatelji o dosadašnjem razvoju turizma u Rožajama ukazuju da turizam predstavlja propuštenu šansu jer dosadašnji nivo turističke valorizacije lokalnih planina i rijeka nije zadovoljavajući. To se posebno odnosi na stanje posle devedesetih godina prošlog vijeka, kada su ratni, politički i ekonomski događaji negativno uticali na turizam uopšte, a samim tim i na turizam u opštini Rožaje. Ovakvo stanje se u izvjesnoj mjeri može popraviti razvojem turizma, posebno ruralnog turizma zbog komparativnih prednosti koje posjeduje teritorija opštine Rožaje.

Ključne riječi: turizam, ruralni turizam, strategija, Rožaje, Crna Gora

STRATEGIC DIRECTIONS OF THE DEVELOPMENT OF RURAL TOURISM IN ROZAJE

Abstract

All relevant factors about the development of tourism of Rozaje up to now have shown that tourism is a missed opportunity, because the current level of tourist valorisation of the local mountains and rivers is not satisfactory. This especially applies to the situation after the 1990s, when war, political and economic events adversely affected tourism in general, and consequently the tourism in the municipality of Rozaje. This situation can, to some extent, be remedied by the development of tourism, especially rural tourism, due to the comparative advantages that the territory of the municipality Rozaje has.

Keywords: tourism, rural tourism, strategy, Rozaje, Montenegro

JEL codes: L83

UVOD

Turizam se danas može smatrati jednom od privrednih djelatnosti u svijetu čiji dalji rast se može očekivati. [10] Razvoj svakog turizma je određen prije svega prirodnim i geografskim karakteristikama, kao i kulturnim, uz odgovarajući razvoj i angažovanje ljudskog faktora.

Za mnoge razvijene zemlje turizam predstavlja značajan izvozni proizvod koji je između ostalog i generator novog zapošljavanja. Turizam zbog svoje prirode i karakteristika obuhvata širok splet pojava koji nastaju prije, za vrijeme i nakon

turističkog putovanja, a u svojoj realizaciji zadire ne samo u ekonomski, već i u ekološki i socijalni aspekt života.

U brojnim analizama i projekcijama na duži rok turizam se ocjenjuje kao jedna od najdinamičnijih pojava, a njegov značaj u razvoju svjetskog stanovništva i razvoju svjetske privrede, neprocjenjiva. [11] Prognoza „Turističke vizije 2020“ Svjetske turističke organizacije predviđa da će međunarodni dolasci dostići 1,56 milijardi do 2020. godine odnosno ostvariti promet od oko 2 biliona američkih dolara što jasno dokazuje važnost turizma.

Zbog izuzetnog značaja turizma i njegovog uticaja na sve sfere privrede i društva, a znajući da osnova svakog turizma leži u biološkoj potrebi čovjeka koja se oslikava kroz njegovo kretanje u prostoru, na osnovu toga zaključujemo da bi ljudi morali biti u fokusu interesovanja svih turističkih organizacija. Dakle, u turizmu je izuzetno važan odnos sa potrošačima zato što je tražnja dominantna na tržištu, a primjena koncepcije marketinga kao tržišne koncepcije mora biti imperativ svakog poslovnog uspjeha.

S druge strane, usled mogućnosti uzajamnog komuniciranja velikog broja zainteresovanih segmenata potrošača posredstvom interneta, isti značajno utiče na formiranje, održavanje ili promjenu imidža.

Turizam je bez sumnje najjača industrija svijeta, za mnoge zemlje značajan izvozni proizvod i generator novog zapošljavanja radne snage. Obuhvata širok splet pojava i odnosa koji nastaju za vrijeme turističkog putovanja, a u svojoj realizaciji zadire ne samo u ekonomski, već i ekološki, socijalni i kulturni aspekt života.

Predmet ovog rada će biti koji su prirodni potencijali sa kojim raspolaže teritorija opštine Rožaje, i kako da se ti potencijali valorizuju i adekvatno iskoriste kako od strane turista tako i stanovništva, jer smo svjedoci da se nije iskoristilo ni minimum od prirodnih potencijala sa kojima raspolaže ova opština.

Svrha rada je upravo da naglasi potrebu realizacije i isporučivanja turističkog proizvoda kao cjeline, onako kako ga doživljava posjetilac.

Opšta hipoteza rada je teritorija opštine Rožaje raspolaže svim potrebnim resursima na osnovu kojih bi mogla postati značajna turistička destinacija, a posebno u sferi ruralnog turizma. Cilj rada je da ukaže na to da turizam, a posebno ruralni na ovom prostoru, posebno promoviše održivost koja se temelji na očuvanju životne sredine što je u budućnosti prioritet društva u cjelini.

U strukturnim analizama i dugoročnim projekcijama turizam se ocjenjuje kao jedna od najdinamičnijih pojava s gotovo neprocjenjivom važnošću za razvitak svjetske ekonomije.

Uprkos velikim oscilacijama u svjetskoj ekonomiji i raznim događajima koji narušavaju globalnu stabilnost, turizam pokazuje fascinantnu otpornost na promjene u ekonomskom i društvenom okruženju, što dokazuje činjenica da dosad nisu zabilježene negativne stope rasta.

PRIRODNI RESURSI ROŽAJA

GEOGRAFSKI POLOŽAJ I ADMINISTRATIVNO-TERITORIJALNO PODRUČJE

Rožajsko područje nalazi se na sjevernoistočnom dijelu Crne Gore odnosno na tromedi Srbije, Crne Gore i Kosova, i obuhvata prostor od 417 km² u kojem živi preko 23.000 stanovnika. Reljef područja opštine je planinski sa visokom nadmorskom visinom i kao takvo se može svrstati u visokoplaninske oblasti sa određenim specifičnostima. Sam grad nalazi se na 1006m nadmorske visine, kojeg okružuju planinski vrhovi, Hajla 2403 m, Štedim 2272 m, Žlijeb 2365 m i Rusulija 2382 m. Rožaje karakteriše dobra saobraćajna povezanost, kroz opštinu prolazi magistralni „Ibarski put“, koji povezuje Rožaje sa Beranama, Kosovskom Mitrovicom i Novim Pazarom, najbliža željeznička stanica je Bijelo Polje, dok je najbliži funkcionalni aerodrom u Podgorici.

KLIMATSKE KARAKTERISTIKE

Klima predstavlja jedan od glavnih faktora koji u većoj mjeri privlače ljude na putovanje.

Po geografskom položaju, razvijenosti reljefa i nadmorskoj visini, ovo područje pripada kontinentalnom tipu klime sa izrazito planinskim odlikama. Zbog visokih planina koje ga okružuju, rožajsko područje ima po malo specifičnu, planinsku klimu, mali broj dana sa vjetrovima smanjene jačine, smanjenu oblačnost i rijetku maglovitost.

U centralnom dijelu je relativno mala količina padavina, ali na visokim planinama izručuju se velike količine vodenog taloga i sniježni pokrivač koji se dugo zadržava. U Rožajama prosječna godišnja visina padavina iznosi oko 900 mm, najveću količinu padavina ima mjesec maj, oko 111,3 mm, a najmanju avgust 49,4 mm. [6]

KULTURNO ISTORIJSKO NASLEĐE ROŽAJA

Vrijeme nastanka Rožaja ne može se tačno utvrditi, ali je pouzdano ustanovljeno da je naselje pod imenom Rožaje u jednom turskom pisanom izvoru zabilježeno 1571. godine, dok se istoimena tvrđava pominje u turskom popisu iz 1640. godine, međutim, po turskom istoričaru Hameru, naselje Rožaje je utemeljeno 1683. godine. U osmanlijsko doba, naselje nastalo oko utvrđenja zove se „Trgoviste“ i to ime nosi sve do 1912. godine po jednom tumačenju kojeg podržava većina, grad je dobio ime po imenu starog utvrđenja „Rogaje“, a francuski putopisac Ami Bue ime Rožaje izvodi iz riječi „rog“ po krečnjačkim krakovima koji se nalaze ispod Ganića krša. Arheološka nalazišta svjedoče o ljudskim naseobinama iz prastarih vremena, čak i prije nove ere, prije dolaska Slovena ovdje su boravili Iliri i Rimljani. U srednjem vijeku područje Rožaja i Bihora predstavljalo je središnji dio srednjovekovne države Raške. Dokaz za to su arheološki nalazi Grac, Gospodin vrh, Gradina, Bačevac,

ostaci crkava i manastira, isposničke pećine, stara groblja, u narodu poznata kao latinska i grčka.

Brojni spomenici i materijalne kulture iz srednjeg vijeka i turskog doba, a najznačajniji među njima su; zavičajni muzej „Ganića kula“, Crkva ružica u suhom dolu, crkva gospodin vrh na istoimenoj planini, zadužbina Jelene Anžijske, žene Uroša I Nemanjića, Kurtagića džamija koju je 1697. godine podigao sultan Murat II, Kučanska džamija sagrađena 1830. godine, Ganića kula sagrađena u prvim godinama XIX vijeka.

U Rožajama pored osnovnih djeluju i dvije srednje škole Gimnazija i Mješovita srednja škola. Za organizovanje kulturnog života i kulturnih manifestacija zadužen je centar za kulturu koji pored ostalog, izdaje časopis „Rožajski zbornik“, organizuje promocije knjiga, likovne izložbe a posebno izložbe slika zavičajnih slikara okupljenih u udruženju „Kula“. U okviru Centra za kulturu nalazi se i narodna biblioteka. Već gotovo dvije decenije Centar za kulturu svakog marta organizuje renomirani festival dječije pjesme „Zlatna pahulja“. U zimskom periodu se održavaju kulturne, zabavne i turističke manifestacije pod zajedničkim imenom „Vrela zima u brdima“. [13]

TURIZAM KAO PRIVREDNI FENOMEN XXI VIJEKA

Autori imaju različita gledišta na kretanje turizma u budućnosti. Neki autori daju dosta pesimistička, odnosno optimistička predviđanja razvoja turizma u narednom periodu. Ipak, svi se slažu u svojim prognozama, da turizam u budućnosti zavisi od razvoja graničnih područja.

Veličina i struktura stanovništva, ekonomski potencijal, tehnološke inovacije, politička i kulturna kretanja predstavljaju najčešće navedene faktore od kojih zavise pravci razvoja turizma u navedenom periodu.

U periodu od 1975. do 2000. godine stopa rasta turističke djelatnosti bila je za 35% brža os stope rasta svjetskog BDP. Turizam predstavlja jedan od najvećih svjetskih privrednih djelatnosti, čija je prosječna stopa rasta do 2000. godine iznosila 7%, koji u svjetskom BDP obuhvata 11%, zapošljava 9% svih zaposlenih u svijetu i predstavlja 8% svjetskog izvoza.

Prema podacima Svjetske turističke organizacije, turistička djelatnost u Evropi zapošljava približno 8 miliona ljudi, i većina je zaposlena u sektoru malih i srednjih preduzeća. Evropa ima važnu ulogu u svjetskom turizmu i promet u turističkoj djelatnosti u 2003. godini iznosio je 467 milijardi USD. Po svijetu je putovalo 697 miliona ljudi, od čega je u Evropi bilo 403 miliona putnika, što predstavlja 58% svih putnika u svijetu.

Što se tiče prometa iz turizma, on je neravnomjerno raspoređen u pojedinim regionima Evrope. Naime, 87% prihoda koncentrisano je u 12 zemalja, dok ostale 34 države ostvaruju svega 13% Evropskih prihoda od turizma. Najveću stopu rasta turističke djelatnosti u Evropi su, prema podacima STO u poslednjim godinama, imale regije Južne Evrope i Sredozemlja, prva zbog smirenja krize na Kosovu, druga zbog visokog turističkog rasta Turske.

Prema dugoročnim predviđanjima STO, do 2020. godine ostaju 3 velike regije: Evropa (predviđa porast za 717 miliona turista), Azija i Pacifik (397 miliona) i SAD (282 miliona). Očekuje se pad udjela vodeće Evrope u ukupnom broju turista sa 60 na 46%, s jedne strane, a sa druge, porast broja turista u azijsko-pacifičkom dijelu na 25% ukupnog broja turista u svijetu. U okviru Evrope očekuje se da će regije Centralne i Istočne Evrope rasti brže od regije Zapadne Evrope. [9]

TURIZAM U BUDUĆEM PRIVREDNOM RAZVOJU ROŽAJA

Glavnu hipotezu ovog rada zasnivali smo na hipotetičkoj tvrdnji da turistička destinacija ovog kraja svojim povoljnim geografskim položajem, atraktivnim prirodnim i antropogenim resursima, perspektivnom saobraćajnom i urbanom infrastrukturom, raznovrsnim smeštajnim kapacitetima, bogatom ugostiteljskom i trgovinskom ponudom, zdravom prirodnom vodom i hranom, domaćim kulinarski specijalitetima, tradicionalnim gostoprimstvom ljudi ovog kraja, daje realnu osnovu za razvoj turističke destinacije kako ljetnjem tako i zimskom periodu. Međutim, iako ovaj kraj ima široku lepezu kvalitetnih resursa, neophodni su novi smeštajni i ugostiteljski kapaciteti. Izgradnja i renoviranje turističkih kapaciteta, investiranje u znanje i stručnost zaposlenih, uvođenje i razvoj sistema kvaliteta poslovanja, jačanje marketinških aktivnosti, uvođenje savremenih turističkih programa, spadaju u ključne generatore, tj. nosioce daljeg razvoja i garancije uspjehnosti ove turističke destinacije.

Sve ovo dalje vodi ka većem broju domaćih i stranih gostiju, povećanju njihovog prosječnog zadržavanja, kao i povećanje njihove potrošnje, što je generalno i cilj svake turističke destinacije.

Opšte je poznato da se današnja svetska konkurencija u turizmu više ne rukovodi kriterijumima proizvoda i kvaliteta turističke ponude u užem smislu. U vrijeme globalnih konkurencija i sveopšteg pristupa informacijama, tehnologije razvoja proizvoda i različitih vrsta turističkih ponuda su svima dostupne, pa se lako i brzo kopiraju. Današnje ozbiljne turističke politike, koje su vođene na principima ekonomije iskustva, sve su više usmjerene na izgradnju i njegovanje kapitalnih dugoročnih strateških potencijala iza kojih stoje različite ponude i proizvodi koje je znatno teže kopirati, te koji, usled toga, predstavljaju strateške resurse za uspjeh u budućnosti.

Strateške potencijale Rožaja zato možemo definisati kao:

- pozitivan odnos samog stanovništva prema turizmu, otvorenost, urođeno gostoprimstvo i jak pozitivan odnos koji gost dobija kao rezultat svog boravka u ovoj oblasti,
- geostrateški položaj cjelokupnog područja na tromeđi Crne Gore, Srbije i Kosova, kao i planina koje ga okružuju, predstavlja još uvijek neotkrivenu turističku destinaciju u Evropi,
- nedirnuta prostranstva planina, šuma, agrarnih područja, lovno-ribolovnih zona, čije slike stvaraju prepoznatljivi imidž jedinstvenog i kontrastima bogatog pejzaža,

- na međunarodnom tržištu još uvijek nema svijesti o Rožajama kao turističkoj destinaciji, najviše usled nedostatka finansijskih sredstava i nedostatka organizacije oko formulisanja javnog brenda koji će ovaj grad definisati i promovisati.

RURALNI TURIZAM KAO BITNA ODREDNICA RAZVOJA TURIZMA

Ruralni prostor je osnov za razvoj ruralnog turizma. Ruralni turizam je u isto vrijeme i stara i nova pojava. Interesovanje za rekreaciju u seoskim predjelima počelo je da raste već u 19. vijeku kao reakcija na pritisak rastuće urbanizacije i industrijalizacije.

Danas broj turista koji se uključuju u ovaj vid turizma sve više raste i on se razvija u svim tipovima seoskih predjela. Ova vrsta turizma uključuje širok opseg aktivnosti, usluga i zadovoljstava obezbijeđenih od strane poljoprivrednika i seljaka da bi privukli turiste u njihovu oblast u cilju stvaranja dodatnog prihoda. Ako se prihvati ovaj koncepta agroturizma, on podrazumijeva ne samo turizam na seoskim domaćinstvima ili agroturizam, već i određene odmore u prirodi, izlete u seoske predjele i boravišni turizam i usluga osim smještaja uključuju i manifestacije, festivali, rekreacija, proizvodnju i prodaju ručnih radova i zanatskih i poljoprivrednih proizvoda.

Ruralni turizam uključuje posjete nacionalnim parkovima i parkovima prirode te ostaloj baštini u ruralnom prostoru, zatim panoramske vožnje, uživanje u ruralnom predjelu i boravak na turističkim seoskim domaćinstvima. Naziv „Ruralni turizam“ prihvaćen je u mnogim zemljama „Ruralni tourism“ (Engleska), „Tourisme rural“ (Francuska), „Turismo rurale“ (Italija). [2] Prema pojedinim autorima ruralni turizam obuhvata veliki broj pojava oblika kao: agroturizam, zavičajni, sportsko-rekreativni, avanturistički, zdravstveni, edukativni, kulturni, vjerski, lovni, ribolovni, vinski, aktivnosti u prirodi, eko-turizam i dr. [7]

Agroturizam se često koristi da opiše sve turističke aktivnosti u ruralnim predjelima (npr. festivali, muzeji, zanatske izložbe i dr. kulturne manifestacije), ali se uobičajenije odnosi na turističke proizvode koji su direktno za poljoprivrednu/agrarnu sredinu i poljoprivredne proizvode ili za vidove boravka kao što su boravak na farmi bilo u sobi ili u vidu kampovanja, obroci, rekreativne aktivnosti i prodaja poljoprivrednih proizvoda i ručne radinosti. [4]

Termin „ruralni turizam“ je prihvaćen od strane Evropske unije i odnosi se na sve turističke aktivnosti u ruralnim predjelima. Seoski kapital je osnova razvoja sela, seoskih naselja i pijačnih gradova. U tabeli 1. su prikazani elementi seoskog kapitala.

Tabela 1. Sastavni elementi seoskog kapitala

PEJZAŽ
BILJNI I ŽIVOTINJSKI SVIJET
BIODIVERZITET
GEOLOGIJA ZEMLJIŠTA

VAZDUH I KVALITET VAZDUHA
ŽIVICA I OGRAĐIVANJE POLJA
POLJOPRIVREDNE GRAĐEVINE
RURALNA NASELJA
ISTORIJSKE KARAKTERISTIKE, OSTACI INDUSTRIJE
STAZE, PUTELJCI, ULICE I PUTEVI
POTOCI, RIJEKE, BARE I JEZERA
VODA I KVALITET VODE
LOKALNI OBIČAJI, JEZICI, NOŠNJE
HRANA, ZANATI, FESTIVALI, TRADICIJE

PRIMJERI RAZVOJA RURALNOG TURIZMA U POJEDINIM ZEMLJAMA

Jedan od najpoznatijih primjera u razvoju ruralnog turizma i ruralnih područja jesu Alpi.

U Austriji je uključeno preko 300 sela u turističkoj ponudi, što je omogućilo da ova zemlja kao kontinentalna, bez izlaska na more, ima prihod 7 mlrd. dolara od turizma. Izuzetan devizni priliv od turizma koji ostvaruju kako Austrija tako i Švajcarska nastao je oslanjajući se na smeštajni potencijal seoskih domaćinstava i ulaganja u njegovu modernizaciju i izgradnju.

Na primjer, turizam u selu u Velikoj Britaniji se vezuje na tzv. farmerske kuće. Irska je najviše napredovala u odnosu na ostale zemlje Evrope u ponudi ruralnog turizma, a Španija ne zaostaje mnogo za Irskom. Njihova ponuda je raznovrsna, od kurseva kulinarstva lokalne kuhinje upoznavanja sa biljnim i životinjskim svijetom, otkrivanja autentične ruralne kulture do učenja lokalnih zanata i praktičnih savjeta koje turisti mogu da primjenjuju ukoliko su iz sličnog podneblja. [7, str. 38, 39]

RURALNI TURIZAM U HRVATSKOJ

Ruralni turizam u Hrvatskoj se nalazi na početnoj pionirskoj fazi, a to je posledica preterane usmjerenosti Hrvatskog turizma na primorske prostore. Ruralna područja Hrvatske čine oko 90% ukupnog stanovništva države, i u njima živi oko 47% ukupnog stanovništva.

To su područja, još od sredine 19. vijeka, a posebno tokom realsocijalističkog perioda od sredine 1956-1990. godine, tranzicijom u poslednjih desetak godina, bila izložena degradacijskim procesima koji su dovele do praga izumiranja selo-osnovnog elementa ruralnog prostora. Bez obzira na prirodu i kulturološku atraktivnost Hrvatskog ruralnog prostora, ruralni turizam, posebno onaj na turističkim seoskim domaćinstvima, razvija se vrlo sporo u odnosu na potražnju i ponudu u susjednim zemljama.

Osnovni uzrok tome je vrlo mali i usitnjen seljački posjed u Hrvatskoj, na kojem se ne može organizovati isplativa poljoprivredna proizvodnja, a još manje pružanje turističkih usluga kao dodatne djelatnosti, zatim nerazvijena komunalna i društvena infrastruktura, i na kraju, nedostatak državnog interesa, podsticaja i značajnije

podrške za turistički razvoj kontinentalnog dijela zemlje, koji je ostao u sjenci primorskog dijela zemlje.

Osim toga, za razvoj ruralnog turizma nisu dovoljna samo turistička seoska domaćinstva i drugi smeštajni objekti u ruralnom prostoru, već je potrebna i ostala ugostiteljska infrastruktura od restorana do vinskih podruma, potrebne su uređene turističke atrakcije, osmišljene pješačke staze, biciklističke staze, ukratko, potrebne su osmišljene i organizovane ruralne turističke destinacije.

RURALNI TURIZAM U CRNOJ GORI

Crna Gora raspolaže brojnim resursima za razvoj svih vrsta turizma, uz uključivanje privrednih, vanprivrednih djelatnosti, koje imaju interes za razvoj turizma, turizam bi trebalo da postane jedan od generatora razvoja republike i rasta ukupnih ekonomskih aktivnosti.

Crna Gora, naročito sjeverni dio, ima izuzetno povoljne uslove za razvoj planinskog turizma, odnosno ruralnog. Prije svega, to su posebno povoljni uslovi očuvane prirode, kontinentalna klima, čist vazduh, nezagađene rijeke i jezera, bogata flora i fauna, a ove pogodnosti su naročito izražene u brdsko planinskim predjelima.

Boravak u prirodi pruža turistima mogućnost za šetnje, rekreaciju, bavljenje sportom, jahanje, planinarenje, branje šumskih plodova i ljekovitog bilja i druge rekreativno zabavne aktivnosti u prirodi. Turisti koji za to pokazuju interesovanje mogu se uključiti u obavljanje poljoprivrednih radova. Takođe je moguće organizovano posjetiti razne izložbe koje se organizuju u okruženju, posebno slikara, kao i turističke manifestacije i tradicionalne priredbe preko kojih se upoznaju narodni običaji i obeležja seoskog života.

Razvoj turističke djelatnosti u selima Crne Gore nema dugu tradiciju, jer se organizovaniji promet turista na ovim prostorima počeo odvijati od kraja 90-tih godina prošlog vijeka.

U početku nije bio praćen adekvatnim stimulativnim mjerama, niti mu je pridavan odgovarajući značaj, nasuprot raspoloživim resursima i stalno rastućoj tražnji. Zato se nisu mogli ostvariti značajniji rezultati kako u pogledu strukture i kvaliteta turističkog proizvoda, tako i obima prometa i potrošnje.

I pored dobre opremljenosti objekata za smeštaj i donekle osmišljenog programa boravka, problemi u daljem razvoju ruralnog turizma u Crnoj Gori predstavljaju:

- nedovoljna edukacija zainteresovanih seoskih domaćinstava o načinu prihvatanja i ugošćavanja posjetilaca,
- nedovoljan broj turističkih punktova u selima koja se bave ovim vidom turizma i slaba povezanost sa opštinskim turističkim organizacijama,
- nedovoljna i neadekvatna infrastruktura.

ULOGA KLJUČNIH AKTERA U RAZVOJU RURALNOG TURIZMA

Ruralni turizam i njegov razvoj se ne mogu tretirati odvojeno od aktivnosti zajednice, odnosno ruralni turizam mora biti integrisan sa inicijativama razvoja zajednice.

Strategija razvoja ruralnog turizma i njena realizacija nužno mora da se odvija kroz saradnju ne samo na nivou lokalnih zajednica već i kroz regionalnu kooperaciju i integraciju u šire internacionalne programe.

Povezivanje sa nacionalnim i međunarodnim asocijacijama, čija je djelatnost vezana ne samo za razvoj u cjelini, pored toga što omogućava razmjenu informacija, usvajanje metodologije doprinosi i efikasnom marketingu.

ULOGA REPUBLIČKOG NIVOVA UPRAVLJANJA

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede je prepoznalo ruralni turizam kao jednu od aktivnosti ruralne ekonomije, koja će kroz programe razvoja biti podržavana u narednom periodu, a sve u cilju razvoja ruralnih područja i poboljšanja kvaliteta života u selu.

U strategiji razvoja turizma do 2010. godine u okviru projekcije razvoja u Crnoj Gori djelimično je obuhvaćena i tema razvoja planinskog turizma, mada se o njoj govori generalno, bez specifikacije užih strateških ciljeva.

Za Crnu Goru je turizam, kao i ruralni turizam, jedna od prioritetnih privrednih i društvenih aktivnosti.

ULOGA LOKALNOG STANOVIŠTVA

Važnost zajednice, odnosno opšte prihvaćena uloga zajednica u ruralnom turizmu se ogleda u sledećem:

- pružanje esencijalnog socijalnog povezivanja određenog prostora i njegovih stanovnika
- ostvarivanje veze između lokalnog o globalnog - zajednice su primaoci i pošiljaoci u procesu globalizacije
- potencijalno žarište otpora prema homogenizaciji kojom pretila globalizacija
- lokalne zajednice treba da imaju značajno učešće u projektima koji se odnose na primjenu održivog turizma u njihovim sredinama, samim tim što je učešće zajednice neophodno kao preduslov za održivost turističkog projekta.

Kadrovski, tehnički i organizaciono, lokalne samouprave u Crnoj Gori su još uvijek nedovoljno osposobljene da se angažovanije bave ruralnim razvojem.

Farmerima se pokušava pomoći kroz edukativne programe, bolju informisanost, olakšane administrativne poslove, ali i obezbeđenje poljoprivrednog osiguranja, odobravanje beskamatnih kredita, nabavka sistema za navodnjavanje itd. Takođe, lokalne samouprave podstiču razvoj određene poljoprivredne proizvodnje kroz davanje subvencija, premija ili regresa, i ove aktivnosti si značajne za razvoj ruralnog turizma.

Razvoj ruralnog turizma je značajan i sa aspekta očuvanja životne sredine. On pruža mogućnosti na kojima se može bazirati lokalna i regionalna strategija.

Zbog toga, njegov uspješan razvoj zavisi od strateške saradnje koja uključuje širok spektar interesnih grupa. Efektivna partnerstva javnog i privatnog sektora su osnova za održivi razvoj. Ali dok je učešće javnog sektora dobrodošlo, inovacije

treba i često dolaze iz privatnog sektora od strane onih koji žive i rade na tom području.

SWOT ANALIZA PONUDE U DESTINACIJI ROŽAJA

Swot analiza, kao savremen, opšte prihvaćen, standardizovan metodološki postupak, instrument strateškog planiranja, namijenjen je identifikaciji svih relevantnih karakteristika turističke destinacije, izvedenih na osnovu detaljne analize pojedinih oblasti. Ovim putem dolazi se do glavnih obilježja i specifičnosti turističke destinacije Rožaja, posmatrani kroz pregled prednosti i nedostataka, tj. šansi i opasnosti, čime se utvrđuju glavni inputi i generatori daljeg razvoja turizma.

Tabela 2. Swot analiza razvoja turizma Rožaja

PREDNOSTI	NEDOSTACI
<ul style="list-style-type: none"> - Dobar geografski položaj - Reljef, klima i prirodni potencijali - Biodiverzitet-specifične biljne zajednice (flora i fauna) - Atraktivnost prirodnog okruženja(Hajla, Rusolija) - Cjenovna konkurentnost - Manifestacije - Predispozicije seoskog područja za oganizovanje izletničkog i ekoturizma 	<ul style="list-style-type: none"> - Obim i struktura tur. prometa nepovoljna - Prosječno zadržavanje gostiju opada - Mali budžet za promocije aktivnosti - Skromno znanje upravljačke strukture o tehnikama i metodama marketinga - Nedostatak stručnih kadrova, tj. specijalizovanih kadrova za područje menadžmenta destinacije - Nedovoljna kvalifikovana radna snaga - Nizak nivo kvaliteta usluge - Neizgrađena turistička marka - Slaba turistička signalizacija - Nepostojanje atraktivnih sadržaja i atrakcija - Nepostojanje standarda kvaliteta ponude - Nedovoljna iskorišćenost smeštajnih kapaciteta - Nedostatak edukacije - Veliki broj neprijavljenih gostiju u privatnom sektoru - Niska kupovna moć domaćih gostiju - Nedostatak strategije većeg uključivanja seoskih domaćinstava u razvoj seoskog turizma

ŠANSE	OPASNOSTI
<ul style="list-style-type: none"> - Razvoj saobraćaja - Razvoj kreditnih linija za investicije u privatni smještaj - Ponuda proizvoda i usluga raznovrsnih sadržaja - Ulazak svežeg (stranog) kapitala kroz privatizaciju - Razvoj informacione-komunikacione tehnologije - Edukacija kadrova iz oblasti ugostiteljstva i marketinga - Razvoj centralnog informacionog sistema-centralnog registra i povezivanje sa velikim turističkim operaterima, strategija očuvanja životne i prirodne sredine - Jače povezivanje i podrška turističkih nosioca na regionalnom i lokalnom nivou 	<ul style="list-style-type: none"> - Nedovoljno investiranje u modernizaciju postojećih smještajnih kapaciteta - Nerazumijevanje ili loše usmeravanje na tržištu - Neispunjavanje očekivanja turista - Nedovoljna ulaganja u informacionu tehnologiju - Konkurentnost zemalja u regionu iz okruženja - Nespremnost turističkih radnika na promjene i prihvatanje nove marketing koncepcije - Nedovoljna brzina uvođenja novih standarda - Nerazumijevanje domaćeg stanovništva u svatanju turizma kao vodeće razvojne grane opštine - Ekološka "neodukovanost" domicilnog stanovništva - Duže vrijeme potrebno za prilagođavanje standardima za strane goste (infrastruktura, kapaciteti, jezik, mentalitet), nedovoljan obim razvojnih stimulansa za razvoj turizma - Nepostojanje javno-privatnog partnerstva

Varijable turizma koje su ocjenjivane u Swot analizi, a koje utiču na razvoj turizma su: resursi (prirodni, antropogeni, kulturno-istorijski), lokacija i dostupnost, smještajni kapaciteti, ljudski potencijali, marketing i kapital.

ODRŽIVI RAZVOJ RURALNOG TURIZMA

Uglavnom, u većini ruralnih turističkih destinacija je malo vjerovatno da turizam može biti jedini izvor prihoda, ali se smatra vrlo značajnim za očuvanje i unapređenje životne sredine i ruralnih djelova i područja, naročito u brdsko-planinskim regionima.

U ruralnim područjima u kojima dominira poljoprivreda, turizam može predstavljati dopunski izvor prihoda poljoprivrednim domaćinstvima, i zato predstavlja značajnu komponentu integralnog ruralnog razvoja, prije svega ulaganjem u infrastrukturu i uređenje prostora, povoljnim kreditima i stimulativnom poreskom politikom za poljoprivredna domaćinstva koja žele da se bave turizmom.

Kako turizma generiše razvoj drugih usluga i povećava potrošnju, to direktno i indirektno doprinosi ekonomskom prosperitetu lokalne zajednice uopšte.

Opšti cilj planiranja i upravljanja razvojem ruralnog turizma je postizanje održivog razvoja ruralnog područja, očuvanje i afirmaciju autentičnih predeonih i kulturnih vrijednosti i kvaliteta životne sredine koji su ujedno i preduslov razvoja ruralnog turizma. Postojanje ravnoteže, odnosno partnerskog odnosa između brojnih učesnika

u razvoju ruralnog turizma je drugi bitni činilac uspješnosti planiranja i upravljanja razvojem ruralnog turizma.

Ovdje je u centru pažnje prvenstveno odnos između javnog i privatnog sektora odnosno između državnih i paradržavnih organa, s jedne strane, i s druge strane, turističkih preduzeća i svih drugih organizacija koje se neposredno i posredno uključuju u razvoj ruralnog turizma.

Neophodno je neposrednije i djelotvornije angažovanje države, kao i drugih relevantni subjekata, tj. primjenjivanje šireg spektra podsticajnih mjera koje se mogu svrstati u četiri osnovne grupe:

1. ekonomske - kreditiranje seoskih domaćinstava i gazdinstava,
2. infrastrukturne - izgradnja saobraćajne, elektro, ptt i komunalne mreže,
3. organizacione - aktivniji rad odgovarajućih republičkih organa subjekata lokalne samouprave (TO i sl.),
4. edukativne - obrazovanje i informisanje lokalnog stanovništva iz domena turizma, ekologije, kulture ponašanja i dr.

Osnovne dimenzije održivog turizma su:

- Ekološka održivost - koja znači da razvoj turizma ne uzrokuje ireverzibilne promjene u datom ekosistemu destinacije, najopštije je prihvaćena dimenzija, budući da je potreba širom svijeta da se zaštite prirodni resursi od negativnog uticaja turističkih aktivnosti,
- Društvena održivost - upućuje na sposobnost lokalne zajednice da prihvati turizam i turiste bez stvaranja društvenog nesklada.
- Kulturna održivost - znači da je određena lokalna zajednica sposobna da sačuva ili prilagodi sopstvenu karakterističnu kulturnu crtu uprkos pritisku tzv. "turističke kulture" posjetilaca.
- Ekonomska održivost - se odnosi na nivo ekonomske dobiti od turizma koja je dovoljna da obezbijedi određeni dohodak za lokalnu zajednicu i da pokrije sve troškove posebnih mjera koje se preduzimaju u zadovoljavanju turista (iako je preduslov ekonomske održivosti atraktivnost određene oblasti i shvatanje da je potreban visok kvalitet usluga bez postojanja konkurentske pozicije na svetskom tržištu, nijedna destinacija ne može biti ekonomski održiva).

Najbitniji i najznačajniji ishod koji treba istražiti je ekonomska profitabilnost seoskih turističkih usluga, iz razloga što je tražnja često sezonskog karaktera, popunjenost kapaciteta je dosta niska, a ulaganja koja su neophodna da bi se napravili ili poboljšali objekti za turiste, su ruralne destinacije, i u pozitivnom i u negativnom smislu.

On obično podstiče bolje korišćenje raspoloživih resursa npr. zemljište, rad, kapital, prirodne i kulturne aktivnosti. Ruralna područja su kulturni predjeli više ili manje bliski prirodi nastali interakcijom čovjekovih aktivnosti i prirode i stoga značajni za razumijevanje uticaja čovjeka na predio i upoznavanje sa doprinosom u očuvanju prirode kroz edukativnu ulogu ruralnog turizma. Kultura i identifikacija lokalnog stanovništva predstavlja važan faktor za razvoj turizma, odnosno, kultura je sve ono što je stvorio čovjek kroz interakciju sa okolinom - materijalno kao npr. znanje, vještine, jezik, dijalekti i sl.

Kulturna raznolikost i specifičnost doprinosi autentičnosti turističkih destinacija, što posebno dolazi do izražaja kod raznolikih ruralnih predjela Crne Gore omogućava da stiču brojna iskustva i može biti dodatna motivacija za putovanje.

Kulturna i obrazovna interakcija između seoskih turističkih domaćinstava, lokalne zajednice i turista omogućava uvažavanje kulturnih različitosti i obogaćuje turistički doživljaj u destinaciji. Percepcija i poimanje turista evoluirala od upoznavanja pejzaža-prvi kontakt sa novom sredinom, do sagledavanja ostalih brojnih kulturnih obeležja ruralne zajednice.

Lokalni zanati predstavljaju osnovu privrede u mnogim ruralnim sredinama. U Bugarskoj je napravljen projekat „Made by Pirin“, kojim je stvorena tržišna marka (brend) nekoliko zanatskih proizvoda kao što su ručno tkani materijali i ručno rađena zvana za stoku. [3]

U razvoju ruralnog turizma posebna pažnja se posvećuje planiranju, organizovanju i sprovođenju rekreativnih aktivnosti u ruralnoj sredini, mora biti posledica usklađenih napora lokalnog stanovništva, turističkih organizacija zaduženih za razvoj i promociju turizma na lokalnom nivou.

Sve rekreativne aktivnosti moraju biti prilagođene turistima, očuvanju i upoznavanju predjela i uključivanju lokalnog stanovništva.

U tabeli 2 je prikazana moguća ponuda rekreativnih aktivnosti na selu, koja pokazuje veliku ideljenost i fragmentaciju ruralnog turizma, pri čemu su desetine hiljada preduzetnika i javnih inicijativa aktivni širom Evrope, ali su samo neki od njih identifikovani od strane lokalnih i regionalnih tijela kao što su turistički odbori. Turističko-kulturna ponuda ne obuhvata samo ponudu namijenjenu turistima, već i domaćem stanovništvu koje možda i čak i prije ostalih treba da se upozna sa svojim kulturnim potencijalima kako bi ih bolje razumjelo i više poštovalo. Tako, s jedne strane, dobija se novi okvir za dinamičan kulturni život lokalnog stanovništva, a s druge, atraktivna turističko-kulturna ponuda grada i sela, koja može da privuče turiste da bolje upoznaju njihove osobene kulturne potencijale. [1, str. 10-12]

U iniciranju i razvoju turizma i rekreacije neophodno je sagledati njegove potencijale, pozitivne i negativne uticaje na održivi razvoj ruralne oblasti (tabela 4).

Tabela 3. Ponuda rekreativnih aktivnosti na selu

Opšte aktivnosti	Pješačenje (pješačke staze, trim-fitness staze (parkovi prirode) jahanje konja, vožnja zaprežnim kolima, motorizovana vožnja (terenska vozila), obilasci i vožnja manjih mjesta i sela na razne načine, avanturistički odmor ili odmor u divljini, branje šumskih plodova, učestvovanje u raznim poslovima na seoskom domaćinstvu, učestvovanje u pripremanju hrane i zimnice, biciklizam, trčanje na skijama i sl.
Aktivnosti vezane za vodu	Plivanje, pecanje, turizam na rijekama (kućice na vodi), vožnja kanua i sl.
Aktivnosti u vazduhu	Lagane letilice, vožnja zmaj, paraglajding, padobranstvo
Sportske aktivnosti koje zahtijevaju prirodno okruženje	Aktivnosti u pećinama (speleo turizam), penjanje po stijenama, orijentiring (kretanje u nepoznatim predjelima pomoću mape i kompasa)
Sportske aktivnosti koje zahtijevaju izgrađeno	Odbojka, rukomet, mali i veliki fudbal, košarka, tenis, golf, skijanje, lov

okruženje	
Aktivnosti vezane za zdravlje	Fitnes aktivnosti, upoznavanje ljekovitog bilja, branje i sušenje istog, savlađivanje zadatih prepreka na poligonu
Pasivne aktivnosti	Relaksacija u ruralnom ambijentu, proučavanje prirode na otvorenom-posmatranje ptica, fotografisanje, uživanje u vrijednostima prirodnog okruženja
Događaji i manifestacije	Seoske sportske manifestacije, tradicionalne narodne igre, pojedinačni narodni sportovi, poljoprivredne izložbe

Tabela 4. Uticaj turizma i rekreacije na ruralne oblasti

DRUŠTVENO EKONOMSKI -pozitivni-	<ul style="list-style-type: none"> - obezbeđuju izvor novih, alternativnih prihoda i zaposlenja, - pomažu da se smanji nejednakost polova i dr. društvenih oblika - podstiču kolektivnu aktivnost neke zajednice
-negativni-	<ul style="list-style-type: none"> - promjena lokalne strukture zaposlenosti, - zaposlene žene bi bile slabo plaćene, a pojačala bi se njihova uloga "rada u kući"
KULTURNI -pozitivni-	<ul style="list-style-type: none"> - ojačavanje lokalne kulture, - oživljavanje nekih starih lokalnih vrijednosti, - uvođenje osjećaja lokalnog ponosa, samopoštovanja i identiteta.
-negativni-	<ul style="list-style-type: none"> - pravljenje i promjena lokalne „kulture“ radi prilagođavanja - potrebama tržišta, - uništavanje autohtone kulture, - uništavanje nekih folklornih i običajnih vrijednosti.
FIZIČKI: vještački ili „prirodni“ -pozitivni-	<ul style="list-style-type: none"> - doprinos očuvanju i zaštiti, - pomoć pri obnovi napuštenih imanja.
-negativni-	<ul style="list-style-type: none"> - uništavanje staništa, - bacanje smeća i drugi vidovi zagađenja, - zakrčenost i problemi saobraćaja.

PLANIRANJE I UPRAVLJANJE ODRŽIVIM RAZVOJEM RURALNOG TURIZMA

Postojanje odgovarajućih resursa za razvoj turizma i tradicija o razvoju ruralnog turizma predstavljaju osnovu za razlikovanje tri posebna tipa prilaza u vezi sa planiranjem i upravljanjem razvoja turizma i to za:

- ruralna područja sa tradicijom u razvoju turizma,
- ruralna područja sa značajnim resursima, ali bez dovoljno tradicije u razvoju turizma,
- ruralna područja siromašna resursima i bez tradicije u razvoju turizma. [8]

Svaki od navedenih tipova zahtijeva različite vrste pristupa i strategija uz postojanje zajedničke metodologije i planiranja i naučna upravljanja. Jedan od osnovnih preduslova za uspješno planiranje i upravljanje održivim razvojem ruralnog turizma

jeste i aktivno uključivanje seoske zajednice, odnosno lokalnog stanovništva u taj proces.

Ovo uključivanje je potrebno jer priroda, odnosno njeno okruženje, predstavlja bitan faktor ukupnog kvaliteta života stanovnika ruralnog područja. Svako korišćenje ovog resursa u svrhe razvoja turizma, bez saglasnosti lokalne zajednice, može biti ocijenjeno od strane lokalnog stanovništva zloupotrebom i predstavljati destimulišući razvoj ruralnog turizma.

Ovaj partnerski odnos bi trebalo da rezultira uključivanjem u proces planiranja i upravljanja razvojem ruralnog turizma, širih društvenih pitanja.

Težnja ka održivom razvoju ruralnog turizma podrazumijeva da i posjetioci odnosno turisti aktivno učestvuju u ukupnom procesu, u cilju usmjeravanja njihovog ukupnog ponašanja postavljenim ciljevima razvoja, prvenstveno zaštititi i očuvanju prirodnog okruženja i kulturno-istorijskog nasleđa. Riječ je o usmjeravanju ponašanja turista, odnosno o upravljanju načinom korišćenja ukupnih resursa u ruralnim područjima od strane posjetilaca.

Jedan od najčešćih načina ostvarivanja ovog uticaja je objavljivanje zvaničnih pravila ponašanja kako bi i posjetioci prilagođavanjem svog ponašanja, preuzeli dio odgovornosti u zaštiti resursa ruralnog turizma.

Turbulentne promjene na turističkom tržištu, kako na strani turističke tražnje, tako i na strani turističke ponude, zahtijevaju stalnu adaptaciju svih učesnika u tom procesu. To podrazumijeva da proces planiranja i upravljanja mora biti kontinuiran i prožet inovativnim pristupima.

Proces planiranja razvoja ruralnog turizma počinje nakon situacione analize, istraživanjem. Proučavaju se svi relevantni činioci razvoja turizma kao i karakteristike ruralnog područja, koje ima pretpostavke za razvoj turizma. Posebno treba da budu proučeni: prirodne i socio-kulturne karakteristike područja, privredni razvoj, zaposlenost, nivo razvoja infrastrukture, stav lokalnog stanovništva prema razvoju turizma, karakteristike konkurentskih područja za razvoj turizma, organizacije koje su direktno ili indirektno uključene u turističko poslovanje, globalni, regionalni i lokalni trendovi u razvoju turizma i kretanje turističkog prometa i potrošnje.

Sledeću fazu procesa planiranja čini definisanje ciljeva razvoja. Oni mogu biti različiti: diversifikacija proizvodnje, povećanje zaposlenosti, obnavljanje tradicionalnih kuća i građevina i dr., uz stvaranje neophodnih uslova za zadovoljavanje potreba, zahtjeva i želja posjetilaca, odnosno turista.

Nakon navedenih, slijedi faza analize i sinteze odnosno donošenje zaključaka na osnovu rezultata istraživanja. Oni se odnose posebno na prirodne i kulturno-istorijske resurse, kao i na tržišne i ostale pretpostavke za razvoj turizma.

Kroz proces sinteze trebalo bi doći do podataka o odnosu između broja turista i mogućnosti prostora, kao i o potrebnim uslugama, objektima i rekreativnim mogućnostima za posjetioce.

U fazi oblikovanja prijedloga i preporuka porede se ponuđene razvojne alternative u odnosu na definisane ciljeve razvoja turizma, uticaj na lokalnu zajednicu i druge činioce i na osnovu toga se formulišu planovi i politike i oblikuju preporuke.

Te preporuke bi trebalo da budu zasnovane na sledećim aspektima razvoja turizma, prostoru kao faktoru razvoja, definisanju programa, formulisanju politike i prioriteta.

Faze primjene i upravljanja je u suštini kontinuiran proces u cilju stalne provjere stepena postizanja definisanih ciljeva. Ona bi trebalo da se zasniva na utvrđivanju stepena zadovoljstva turista, procjeni ostvarenih ekonomskih efekata, posebno u odnosu na lokalno stanovništvo, procjeni ukupnih uticaja razvoja turizma na prirodno i socio-kulturno okruženje, kao i na uklapanju u regionalne i nacionalne planove i programe razvoja turizma.

ZAKLJUČAK

Opština Rožaje je turističko mjesto sa šansom da postane poznata evropska destinacija planinskog turizma, privlačna u svim godišnjim dobima, koja bi svoju ponudu zasnivala na razvoju savremenih zdravstvenih programa, sportsko-rekreativnih i relaksacionih sadržaja, kulturno-zabavnih i poslovnih manifestacija. Da bi se to realizovalo, prioritetni cilj opštine Rožaja treba da bude dopuna turističke ponude programima i sadržajima koji prate savremene turističke trendove u ovoj oblasti turizma.

Razvoj dopunske ponude u turističkim destinacijama nužan je preduslov za povećanje iskorišćenosti smeštajnih kapaciteta, tj. produženje sezone i povećanje prosječne potrošnje turista.

Neophodno je inicirati i podržati razvoj dopunske turističke ponude Rožaja, koja se bazira na iskorišćavanju postojećih potencijala kao što su, kulturno-istorijsko nasleđe, prirodni resursi, stvaraju nove turističke ponude i dodatni atraktivni sadržaji.

Uz kvalitetan marketing, koji će se temeljiti na stvarnim potencijalima, kao i kreiranje priče ili doživljaja vezanog za taj potencijal, turizam može postati osnovni pokretač razvoja opštine Rožaje.

Razvoj ruralnog turizma, takođe, je značajan u aktivaciji i održivom razvoju ruralnih područja koji pomaže očuvanju lokalnog identiteta, tradicije i običaja, štiti okolinu, jača autohtonu, tradicijsku i ekološku proizvodnju i pomaže razvoju ruralnih krajeva na osnovu održivog razvoja.

Tradicionalni zanati mogu da doprinesu dodatnim prihodima lokalnog stanovništva, a da bi se ova vrsta proizvoda uklopila u ponudu ruralnog turizma potrebno je oživjeti stari način manufakture pojedinih proizvoda, osvježiti već postojeće i uklopiti ih kao dodatne vrijednosti primarnim proizvodima.

Uključivanje lokalnih zajednica u razvoj ruralnog turizma i turističko poslovanje čini se važnim uslovom za očuvanje i održivu upotrebu biološke raznovrsnosti.

Projektovanje dobre agro-ruralne sredine imalo bi bitan uticaj na rad, društveni život i rekreaciju, a veliki doprinos osjetio bi se i u ekološkom, socijalnom, kulturnom i ekonomskom domenu samog područja.

Definisanje strategije integralnog razvoja u ruralnim prostorima Crne Gore, u prvom planu podrazumijeva objektivno ekonomsko valorizovanje i adekvatno uključivanje u inovirani i savremeniji razvojni proces svih raspoloživih resursa lokalne sredine.

Aktivno uključivanje lokalnog stanovništva u ovaj proces je od izuzetnog značaja, jer predstavlja osnovni preduslov za uspješno planiranje i upravljanje održivim razvojem.

Iznad svega ostalog, proizvodi ruralnog turizma će imati potrebu da se razvijaju do najvišeg standarda kako bi se dozvolile potrebe potrošača i kako bi se podstakao njihov ponovni dolazak, što je važno za obezbeđivanje dugoročne održivosti. Znači, potrebna je organizacija koja će se baviti valorizacijom pojedinih ponuđača i neko ko će učestvovati u stvaranju kriterijuma kvaliteta domaćinstava i ugostiteljskih objekata koji čine osnovne uslove za razvoj ruralnog turizma.

Iskustva pojedinih evropskih zemalja po pitanju razvoja ruralnog turizma su posebno značajna i mogli bi se primijeniti i u našoj zemlji. Na primjeru Irske se može izdvojiti Savet države i državni turistički savez koji aktivno učestvuju u razvoju i marketingu ruralnog turizma. Austrija takođe pokazuje kako se izolovani prostor može pretvoriti u turističku atrakciju tj. staviti u funkciju održivog razvoja i to primjenom odgovarajuće strategije.

Austrijski marketing u agroturizmu ima poseban značaj, a može se izdvojiti stroga kontrola kvaliteta svih članova i strategija za specijalizaciju farmi za turizam koje imaju propisane kriterijume za farme.

Ruralni turizam mora biti baziran na kvalitetnom proučavanju i razumijevanju turističkih potreba, neophodno je da razvoj turističkog proizvoda bude vođen tražnjom, a ne samim proizvodom. Ovo dalje znači prepoznavanje različitih kategorija potencijalnih posjetilaca na glavnim tržištima, npr. porodice, stariji ljudi preko 60 godina, omladina ispod 30 godina života, aktivni turisti, turisti za posebnim interesovanjima.

Svaka od ovih kategorija posjetilaca ima različite motivacije i zbog toga će svaki od ovih segmenata zahtijevati određivanje različitih proizvoda ruralnog turizma i različitih iskustava.

Ruralni turizam ima skoro neograničene mogućnosti u pogledu obogaćivanja ponude, jer sadržaji mogu biti i događaji iz svakodnevnih radova: kosidba, sjetva, žetva, posela, svadbe, slave, razni običaji, to predstavlja nov kvalitet za turističku prezentaciju zemlje kao i obogaćivanje već postojeće turističke ponude.

Posebni aspekt upravljanja razvojem ruralnog turizma u Crnoj Gori ispoljava se u potrebi za obukom kadrova. U ovom bi veliku ulogu trebalo da imaju nevladine organizacije, turističke organizacije opština, ali i svi zainteresovani subjekti. Najprije je potrebno, kroz stručnu obradu domaćih i stranih pozitivnih iskustava u bavljenju ruralnim turizmom, ukazati seoskim domaćinima na ekonomsku opravdanost bavljenja ovom djelatnošću. Obuka za rad u ruralnom turizmu bi trebala da se odnosi na sve osobe koje će biti uključene u ruralni turizam i to; u planiranje programa, pružanje usluga, neposredni kontakt s turistima, kao i na sve osobe i institucije koje generalno brinu ili bi trebale da brinu o razvoju turizma tog područja. Krajnji cilj svih obuka bi trebao da bude da svi potencijalni akteri od lokalnih organa vlasti do seoske domaćice, spoznaju vrijednosti koje razvoj ruralnog turizma može imati za pojedince, cjelokupnu lokalnu zajednicu i regiju, kao i da spoznaju koristi ali i eventualne loše posledice koje razvoj ruralnog turizma može donijeti. Ovo sve u cilju svjesnog razvoja ruralnog turizma, koji ne smije biti neplanski niti sporadičan, nego planiran, kontrolisan i kontinuiran.

Na posebno organizovanim predavanjima i uz odgovarajuću literaturu, trebalo bi domaćine upoznati sa svim standardima prihvata i smještaja gostiju, odgovarajućim higijenskim zahtjevima, načinom, količinom i kvalitetom pružanja usluga ishrane,

ponašanjem prema gostu i drugim neophodnim uslovima za prijatan boravak turista u seoskom domaćinstvu.

Bez finansijske pomoći države razvoj svakog turizma pa i ruralnog u Crnoj Gori a samim tim i u Rožajama se ne može uspješno odvijati. Podrška ruralnom turizmu manifestuje se u obliku neposredne podrške tj. pomoći u vidu subvencija, kredita ali i neposrednog ulaganja.

Činjenica je da je ovaj rad turistički proizvod u velikoj mjeri namijenjen domaćem stanovništvu, a samo svojim manjim dijelom inostranim gostima, a uzroci niskog procenta inostranih turista u turističkom prometu leži u nedovoljnoj promociji ruralnih turističkih potencijala na inostranom tržištu, niskom nivou ponude.

Mogućnosti za održivi razvoj ruralnog turizma u Crnoj Gori nisu u dovoljnoj mjeri istražene, dok sa ukupnim rezultatima razvoja ruralnog turizma u Crnoj Gori ne možemo biti zadovoljni. Uzroci su brojni, veliki broj objekata u ruralnom turizmu nije kategorisano, turistička promocija nije intenzivna, postoji organizaciona i kadrovska manjkavost, odsustvo neophodnih sistematskih i kontinuiranih istraživanja i planiranja razvoja na regionalnom i lokalnom nivou.

Iz svega analiziranog može se zaključiti da je potvrđena polazna hipoteza ovog rada, razvoj ruralnog turizma može da ima značajnu ulogu za razvoj drugih vidova turizma i razvoj lokalnih zajednica na ruralnom području sa značajnim prirodnim i kulturnim vrijednostima.

BIBLIOGRAFIJA

1. Đukić-Dojčinović, V., ur. (2005) *Kulturni turizam - menadžment i razvojne strategije*. Beograd: Clio.
2. Hall D., Kirkpatrick I. & Mitchell, M., ed. (2005), *Rural Tourism and Sustainable Business*, Clevedon: An Imprint of Multilingual Matters Ltd.
3. Košić K. (2009) *Ruralni turizam Vojvodine i održivi razvoj*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
4. Lazić L. (2007) *Skripta: Ruralni turizam*. Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu.
5. Maričić B. (2008) *Ponašanje potrošača*. Beograd: Savremena administracija.
6. Muković S. Kalač B., Sutović E., Skenderović I., Murić S. (2003) *Strategija integralnog razvoja opštine Rožaje*. Rožaje: Skupština opštine Rožaje.
7. Pasinović M. (2006) *Menadžment prirodnih i kulturnih resursa*. Bar: Univerzitet Mediteran - Fakultet za turizam, hotelijerstvo i trgovinu.
8. Popesku J., (2008) *Turizam posebnih interesa - selektivni oblici turizma*. Priručnik. Beograd: Čugura.
9. *Program razvoja planinskog turizma u Crnoj Gori* (2005) Podgorica: Ministarstvo turizma Crne Gore, Međunarodni institut za turizam u Ljubljani.
10. Unković S. (2004) *Ekonomika turizma*. Beograd: Ekonomski fakultet.
11. Unković S., Čačić K. & Bakić O. (2002) *Savremena kretanja na turističkom tržištu*. Beograd: Ekonomski fakultet.
12. Živković R. (2007) *Ponašanje i zaštita potrošača u turizmu*. Beograd: Fakultet za turistički i hotelijerski Menadžment.
13. <http://www.rozaje.me/>

RESUME

Tourism can be considered as one of economic sectors with a high potential for further growth. The development of each type of tourism is primarily determined by natural and geographical characteristics, as well as cultural, with proper development and deployment of human factors.

The subject of this paper is to analyse the natural resources of the municipality of Rozaje, and how these resources can be valorised to adequately take advantage for the development of tourism, because we can witness that not even a minimum of natural resources are used for this purpose.

The purpose of this paper is to emphasise the need for implementation of tourism as a whole, as it should be experienced by a visitor.

The general hypothesis of the paper is that the territory of the municipality Rozaje has all the necessary resources to become an important tourist destination, especially in the field of rural tourism. The aim is to draw attention to the fact that tourism, especially in the rural area, based on the preservation of the environment as a priority, can be a base for the economic development of the whole municipality.

The municipality of Rozaje, as a tourist destination, has a chance to become a known European mountain tourism destination, attractive in all seasons, based on the development of modern health programs, sports and recreational facilities, cultural, entertainment and business events. In order to achieve this goal, the priority objective of the municipality Rozaje should be a complement tourist offer and facilities that accompany modern tourism trends in the field of tourism.

Furthermore, development of additional offerings in tourist destinations is a necessary precondition for increasing the utilisation of accommodation facilities, i.e. extend the season and increase average tourist spending .

It is necessary to initiate and support the development of additional tourist offer in Rozaje, which is based on the exploitation of existing resources such as cultural and historical heritage, natural resources, create new tourism products and additional attractive features.

With a high-quality marketing, which will be based on real resources, as well as the development of stories or experiences related to this potential, tourism can become the main engine of growth of the municipality of Rozaje.

The development of rural tourism also is important in the activation and sustainable development of rural areas, which will help to preserve the local identity, traditions and customs, protect the environment, strengthen local, traditional and organic production and help the development of rural areas in the context of sustainable development.